

CONGO ALS VRIJSTAAT VOOR DE VERBEELDING

DE STRIP “ARSÈNE SCHRAUWEN” VAN OLIVIER SCHRAUWEN

De 38-jarige Vlaming Olivier Schrauwen heeft in een klein decennium tijd een indrukwekkende internationale reputatie verworven als stripauteur, hoewel dat zelfs cultureel geïnteresseerde mensen in Vlaanderen compleet kan zijn ontgaan. Zijn werk is in zeven talen vertaald, zijn illustraties staan in *The New York Times* en zijn strips zijn genomineerd voor prijzen in Frankrijk, Duitsland en Spanje. *Maus*-auteur en criticus Art Spiegelman rekende hem enkele jaren geleden samen met de Amerikanen Ben Katchor en Chris Ware tot de interessantste stemmen in de hedendaagse strip. Die faam heeft hij opgebouwd met slechts enkele boeken. *My Boy* (2006), zijn debuut, was een bundel korte verhalen over een vader en zijn minuscule zoon in een stijl die aan de vroegtwintigste-eeuwse krantenstrip deed denken. *De man die zijn baard liet groeien* (2010) bracht heel diverse verhalen samen, met één gemeenschappelijk element: altijd speelde een man met een baard een hoofdrol. De laatste jaren verschenen vooral kleinere boekjes, zoals *Le miroir de Mowgli* (2011), een woordeloze sequel op *The Jungle Book* van Rudyard Kipling, en *Greys* (2012), waarin een verteller met de naam van de auteur het verhaal doet van zijn ontvoering door buitenaardse wezens.

In *Arsène Schrauwen* (2015), zijn tot nog toe beste boek, verzon Olivier Schrauwen het verblijf van zijn grootvader in Belgisch Congo in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. De verteller presenteert de gebeurtenissen als waargebeurd, maar eigenlijk zijn alleen de voornaam van het hoofdpersonage en het feit dat hij in de toenmalige Belgische kolonie heeft verbleven, waarheidsgetrouw. Het personage Arsène reist in 1947 naar Congo om bij zijn neef Roger te gaan werken. Die wil in het midden van de jungle een nieuwe, moderne stad laten verrijzen en werkt naarstig aan een maquette daar-

GERT MEESTERS

werd in 1972 geboren in Maaseik. Is doctor in de Germaanse taal- en letterkunde en docent Nederlandse taal en cultuur aan de universiteit van Rijsel. Publiceert vooral over het Nederlandstalige en Franstalige beeldverhaal en recenseert strips voor het weekblad *Knack Focus*.

Contact: gert.meesters@univ-lille3.fr

van, vol bizarre architectuur. Roger verliest tijdelijk het contact met de werkelijkheid en wordt opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis. Daardoor krijgt Arsène de leiding over de expeditie naar het bouwterrein. Ondertussen ontstaat er een relatie tussen Arsène en de vrouw van Roger, Marieke, maar die eindigt wanneer Roger zijn plaats naast zijn vrouw opnieuw kan innemen.

MONKELEN OM DE GRAPHIC NOVEL

Op basis van de korte inhoud van het werk is alvast duidelijk dat het niet behoort tot de typische entertainende beeldverhalen, zeg maar de *Suske en Wiske*-kant. Misschien minder vanzelfsprekend is dat het ook niet helemaal past bij de zogenaamde graphic novels, die dichter tegen proza aanleunen. *Arsène Schrauwen* is in de meeste landen immers uitgegeven als een dik boek van meer dan 250 bladzijden, wat valt onder de meeste definities van wat graphic novels zouden kunnen zijn. Daardoor kan de humor van het eerste plaatje van het verhaal de meeste lezers ontgaan. Schrauwen beeldt zichzelf af als een dikkere en oudere versie van zichzelf, een bon-vivant alter ego. De zelfspot zit dus al in de tekening voordat de tekst daartoe aanleiding geeft. Daarin noemt de verteller zichzelf “auteur van graphic novels”. Het is de combinatie van het vervormde zelfportret met deze mededeling die de lezer erop attent kan maken dat Schrauwen het label “graphic novel” vooral een dure marketingterm vindt. Op de cover van het boek wordt het simpelweg beschreven als een “strip”.

Schrauwen geniet weliswaar van de extra uitgeefmogelijkheden die het label “graphic novel” heeft gecreëerd, maar zijn werk heeft altijd erg goed gedijid in het

internationale netwerk van bloemlezingen en uitgaven in minuscule oplages dat sinds de undergroundstrip uit de jaren zestig en zeventig in veel striplanden levendig blijft. Niet voor niets schrijft de in Berlijn residerende Schrauwen de meeste van zijn boeken in het Engels: dat past bij het internationale karakter van dit circuit. Ook *Arsène Schrauwen* kreeg eerst een Engelse versie; de Nederlandse kwam pas een half jaar later uit.

Schrauwen houdt daarnaast ook van de grote mate van controle die het zelf publiceren met zich meebrengt. Zo raakte hij geïntrigeerd door de mogelijkheden van *risografie*, een druktechniek die hem in staat stelt om op kleine schaal kleurwerk te reproduceren. Enkele delen van *Arsène Schrauwen* heeft hij eerst in eigen beheer uitgebracht. Zijn positionering bij de internationale doe-het-zelversclub verklaart ook één van de meer raadselachtige aspecten van zijn werk: Schrauwen houdt van imperfectie. Dat gaat verder dan het koketteren met een spontane lijntekening die niet helemaal correspondeert met de wetten van het academisch tekenen. Eén van de aantrekkelijke aspecten van de druktechniek risografie voor Schrauwen is het feit dat de afzonderlijk gedrukte kleuren soms een beetje verschuiven, waardoor de kleurlagen niet helemaal op elkaar aansluiten, maar overlappen of onbedoelde witruimte tussen hen in krijgen. Iets vergelijkbaars geldt voor de tekst. Die ziet eruit alsof hij nonchalant in de tekstvakken is geplakt en mag gerust taalfouten bevatten. Wanneer Schrauwen zelf uitgeeft, koestert hij het onvolkomene in tekst en beeld, omdat het hoort bij de doe-het-zelfmentaliteit. Wat voor andere takken van de uitgeverwereld verfoeilijk amateurisme kan lijken, kan in de stripwereld dus de identificatie als lid van een groep of een stroming vergemakkelijken. Ofwel: het ene spelfoutje is het andere niet.

EERHERSTEL VOOR DE VERBEELDING

Niet alleen vormelijk en door de omringende opvattingen neemt *Arsène Schrauwen* een standpunt in. Ook in zijn verhaal lacht de auteur met heersende tendensen. Samen met de opkomst van de graphic novel kwamen in de strip ook enkele meer op de realiteit gebaseerde genres in opmars, zoals het reisverhaal, de biografie en de journalistieke reportage. *Arsène Schrauwen* wordt gepresenteerd als een gedeeltelijke biografie van de grootvader van de auteur. Bovendien verslaat het boek het verblijf van de grootvader van Olivier Schrauwen in Belgisch-Congo, met andere woorden: het is niet alleen een biografie, maar ook een reisverhaal dat zich in het verleden afspeelt. Al snel blijkt echter dat het verhaal de fundamenteën van een biografie of een reisverhaal ondergraaft. Na enkele pagina's, bijvoorbeeld wanneer Arsène zich inheemse volkeren voorstelt als volksdansende Europeanen, beseft de lezer dat *Arsène Schrauwen* op zijn minst een loopje neemt met de historische werkelijkheid. Zo bevestigt de auteur de rol van fantasie in het stripverhaal en klinkt zijn kritiek op de meer literaire strip met zijn waarheidsgetrouwe genres even helder als het plagerige gebruik van de term graphic novel.

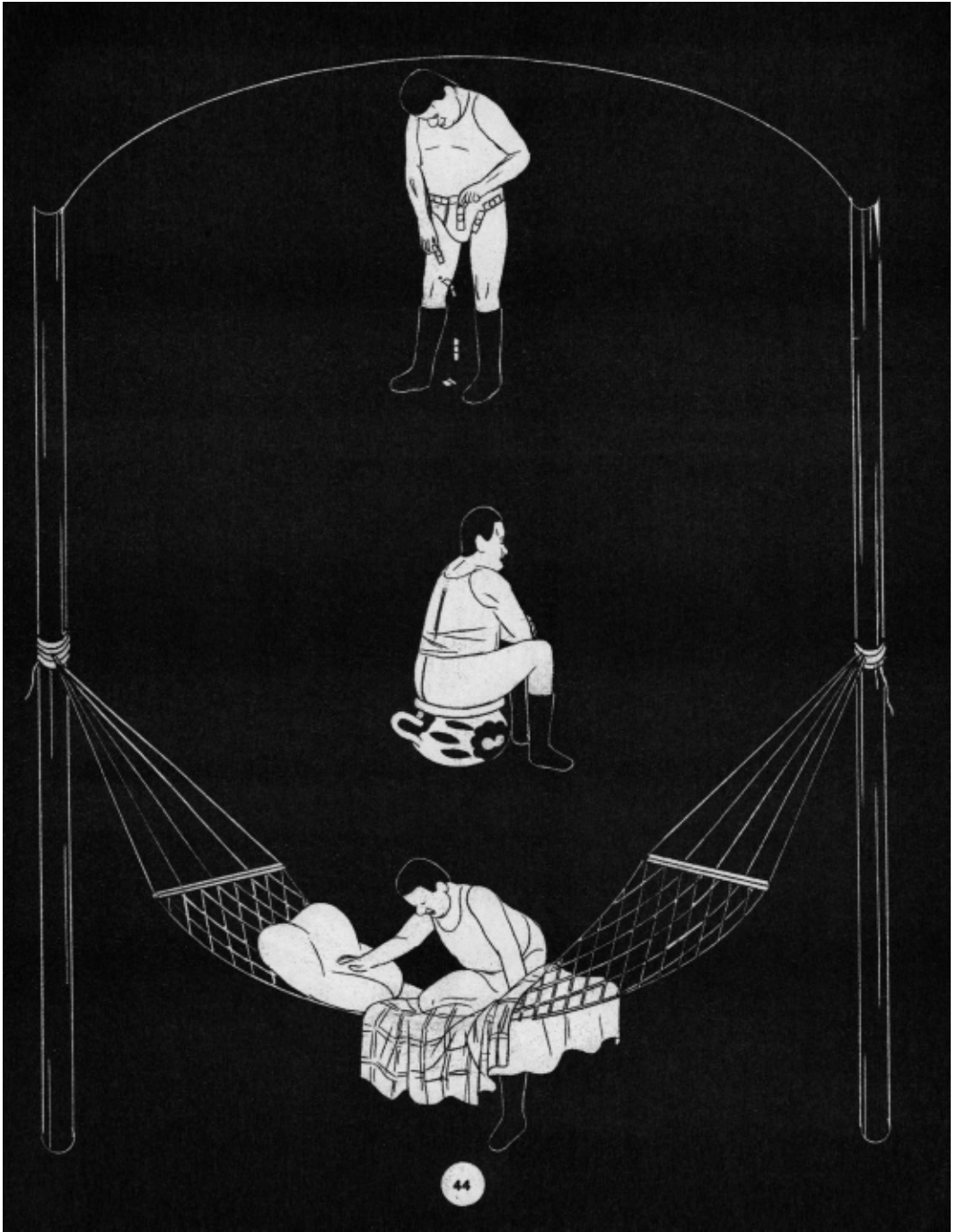
Het is geen droge, kritische uiteenzetting, Schrauwen lacht met misplaatste pretentie of met te sterk bewierookte modes door te tonen dat een strip niet gereduceerd kan worden tot ofwel een feitelijk geïnspireerde graphic novel ofwel een commerciële avonturenstrip. Het medium kan veel diverser zijn dan dat.

In de praktijk is die diversiteit een verworvenheid in de recente Vlaamse strip. Toen Willy Vandersteen stierf in 1990, waren de meeste van de typisch Vlaamse krantenstrips die zijn studio destijds produceerde, niet meer winstgevend. Het was het begin van het einde voor een dominant model, dat sindsdien nog voornamelijk in leven is gehouden met strips naar televisieseries. Na het moeilijke overgangsdecennium van de jaren negentig kreeg de Vlaamse strip een totaal nieuwe dynamiek, die ik internationalisering heb genoemd. Door het minder vanzelfsprekend worden van het model-Vandersteen, de opkomst van digitale druktechnieken die kleurendruk betaalbaarder maakten en tegelijkertijd de institutionalisering van de strip door opleidingen en subsidies bij het Vlaams Fonds voor de Letteren, konden stripauteurs opeens een heel andere weg bewandelen dan voordien, zonder in de marginaliteit te verzeilen. Nieuwe, artistiek geïnspireerde uitgevers stonden open voor vernieuwend werk.

Grafisch uitte de diversificatie van de Vlaamse strip zich in de vrijheid van technieken en uitvoering, een loskomen van het studiosysteem met nogal machinale opeenvolging van lay-out, potloodschetsen en lijntekeningen in Oost-Indische inkt. Auteurs als Brecht Evens (zie: Louis van Dievel, 'Lefgozer met lak aan conventies. Striptekenaar Brecht Evens', in *Ons Erfdeel* 4/2010, pp. 116-118) schilderen direct op de pagina en met moderne druktechnieken kan al die kleurenpracht zonder al te veel problemen gereproduceerd worden. Schrauwen zocht die stilistische vrijheid op in eerder werk, vooral dan in zijn tweede boek, *De man die zijn baard liet groeien* (2010), waarin hij per verhaal in de bundel andere technieken, kleurpaletten of paginalay-outs uitprobeerde.

Arsène Schrauwen is vergeleken met *De man die zijn baard liet groeien* een opvallende terugkeer naar de klassieke Vlaamse strip. Dat is bijvoorbeeld al zichtbaar in de techniek van de eenvoudige lijntekeningen. De kleuren versterken de indruk dat Schrauwen wil aansluiten bij de esthetiek van de klassieke Vlaamse striptraditie. De albumedities van *Suske en Wiske* (onder andere) werden vroeger niet ingekleurd. De lijntekening werd in de jaren vijftig niet in het zwart gedrukt, maar afwisselend (per katern) in bruin-rood of blauw. Het gelimiteerde aantal kleuren in *Arsène Schrauwen* is gedeeltelijk te verklaren door de eenvoud die risografie vereist, maar de specifieke keuze voor rood en blauw valt terug te brengen tot de Vlaamse striptraditie waarmee Schrauwen is opgegroeid.

De verwijzing naar de klassieke strip houdt niet op bij het visuele. *Arsène Schrauwen* kan worden beschreven als een avontuurlijke reis in koloniaal Afrika. Vele canonieke Belgische stripreeksen uit de twintigste eeuw tellen op zijn minst één verhaal dat

Pagina uit *Arsène Schrauwen* van Olivier Schrauwen.

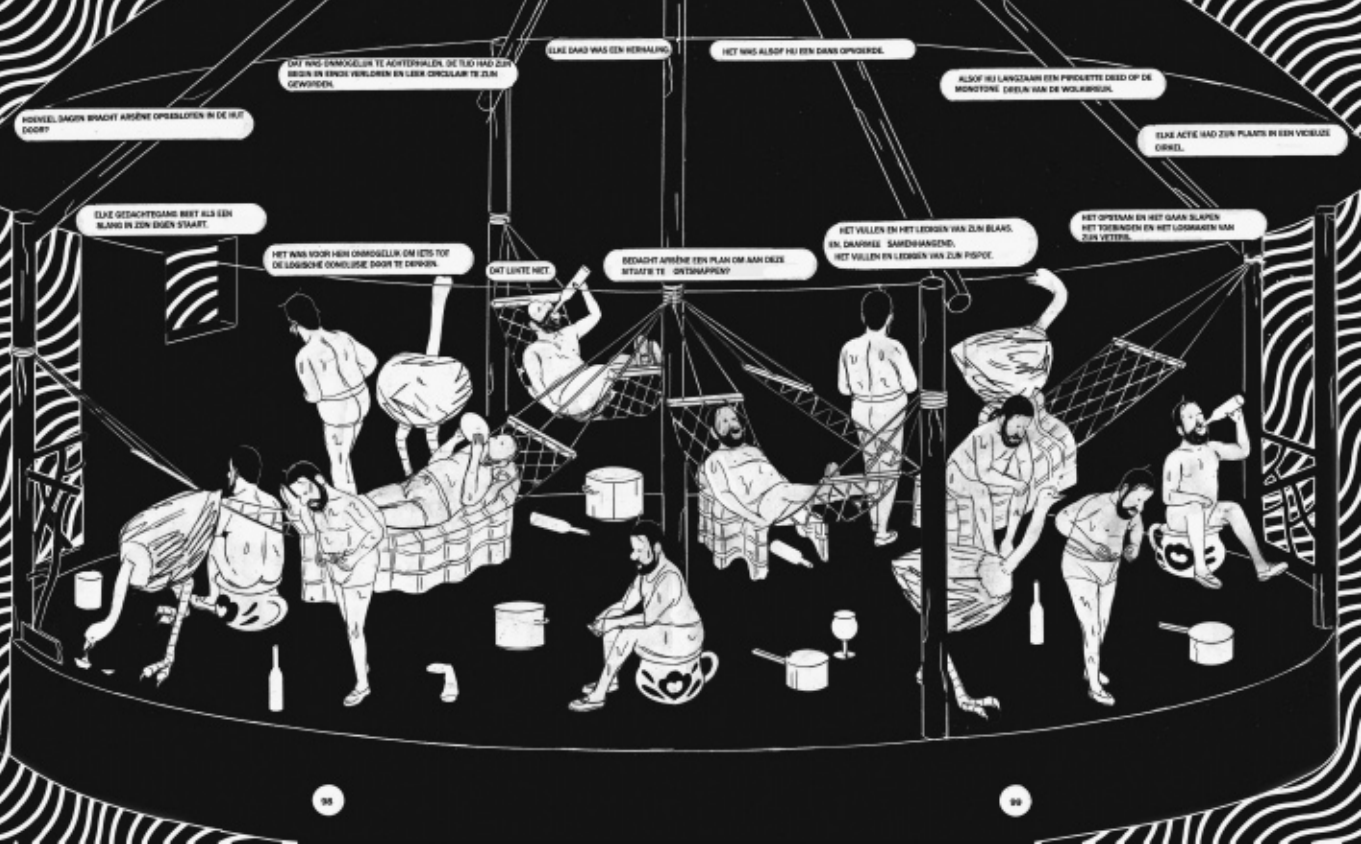
zich in koloniaal Afrika afspeelt. Denk maar aan *Kuiffe in Afrika (Tintin au Congo)*, maar ook Vlaamse strips als *Suske en Wiske* en *Nero* haalden veel inspiratie uit het Afrikaanse continent. Een broer en de vader van het personage Lambik uit *Suske en Wiske* wonen in het Afrikaanse oerwoud: Arthur de vliegende aap en Papal-Ambik. Voorts komen Suske en Wiske ook wel eens in Afrika in verband met ontwikkelingsprojecten, zoals in het album *De gramme huurling* of om de plaatselijke bevolking op een andere manier te helpen zoals in *De bevende baobab*. Marc Sleen stuurde in *De avonturen van Nero* zijn strippersonages ook graag naar het Afrikaanse continent. De fauna en flora, maar ook de Afrikanen zelf kregen een belangrijke rol in *Nero*: zij werden doorgaans heel stereotiep afgebeeld en waren opvallend vaak menseneters. Tegelijk was hun intelligentie meestal minstens zo hoog als die van de Belgische hoofdpersonages. De ontembaarheid van het continent en zijn bewoners zit duidelijk in *Nero*.

Schrauwen kopieert Vandersteen of Sleen niet, hij gebruikt ze als een vertrekpunt. Dat blijkt uit elk van de genoemde verwijzingen. De kleurwisselingen in de *Suske en Wiske*-albums bijvoorbeeld waren willekeurig en konden alleen per hele bladzijde veranderen. Schrauwen kent er betekenissen aan toe. Zo geeft rood aan dat er licht en/of warmte is, terwijl blauw staat voor nacht en koude. De metafoor wordt zelfs uitgebreid tot emoties, waarbij rood kan staan voor enthousiasme of gène. Soms wordt een kleur toegewezen aan een personage. En af en toe mengt Schrauwen de kleuren, waarmee hij een betekenislaag toevoegt aan zijn verhaal.

EEN KOLONIALE SPEELTUIN

Congo in *Arsène Schrauwen* is een verhaal apart. Eén van de meest intrigerende passages in het boek is die waar Arsène in contact probeert te komen met zijn *boy*, zijn bediende. Wat hij ook probeert, hij krijgt zijn bediende niet te zien. Verderop in het boek worden nog vele personages geportretteerd met een eenvoudige cirkel als gezicht. Dat gebeurt voor blanke personages, maar ook voor zwarte personages. Zowel de afwezigheid van de *boy* als de lege cirkels zijn strategieën om de ongemakkelijkheid van de naïeve Arsène tegenover het continent en zijn bewoners weer te geven. Die ongemakkelijkheid is een nieuwe emotie, die in oude verhalen van *Kuiffe* of *Suske en Wiske* niet zou voorkomen, omdat ze vooraf al vermeden zou zijn door vooroordelen. Wanneer Arsène een tijd in Congo verblijft, worden zwarte mensen trouwens wel realistisch afgebeeld, zonder de stereotypes die in *Nero* aanwezig zouden zijn en die Schrauwen in zijn vroegere werk ook wel eens toepaste.

Als je een personage zich ongemakkelijk laat voelen in Belgisch Congo, dan is het moeilijk om naast het werk van Joseph Conrad te kijken, ook al is er geen woordelijke intertekstuele link. Maar de verwijzing is wel degelijk aanwezig. De latente dreiging en het gevoel van de Europese protagonist dat hij een indringer is in Belgisch-Congo her-

Pagina uit *Arsène Schrauwen* van Olivier Schrauwen.

inneren aan *An Outpost of Progress* en *Heart of Darkness*, maar toch is de behandeling van de kolonie helemaal anders.

Schrauwers Congo is een verontrustende plek waar interessante hybriden ontstaan. Typische Congo-motieven als luipaardmannen en parasieten krijgen een andere invulling dan in andere verhalen. De luipaardmannen blijken bijvoorbeeld een kruising van luipaarden met een missionaris, die perfect aangepast zijn aan hun omgeving. Een Belgisch themapark is overwoekerd door de jungle en de brave groenten in de bijbehorende moestuin hebben enorme proporties gekregen. Vermenging in allerlei vormen is misschien wel het hoofdthema van *Arsène Schrauwen*.

Die serieuze thema's worden voortdurend vermengd met regelrechte kolder. Met Arsène mag gelachen worden op een manier die veel dichter bij de stripcanon aansluit, zeg maar bij *Cowboy Henk* van Herr Seele en Kamagurka en bij *Suske en Wiske*, dan bij de fijnzinnigere humor die veel ambitieus proza kenmerkt. De personages van Schrauwen gedragen zich vaak belachelijk, waardoor de *voyage initiatique* van Arsène eigenlijk een farce wordt, zonder het hele boek ridicuul te maken. Congo is voor Schrauwen een droomdecor — hij is bewust nooit in Congo geweest, maar wel in andere landen van Afrika. Een karikuraal België, waarvan de trappist blijkbaar het meest saillante kenmerk is, kan er opgeslokt worden door de jungle. Naar hartenlust

verwerkt Schrauwen pulpelementen zoals luipaardmannen. De te bouwen Vrijheidsstad is te zien als een ode aan de fantasie, met de meest bizarre gebouwen, die in de maquette bovendien organisch lijken te groeien. Geen ernst, maar wel veel ambitie, dat kenmerkt *Arsène Schrauwen*.

Kolonialisme is niet het enige thema waar meer nuance in zit dan het bij de klassieke strip gekregen zou hebben. De intellectuele eerlijkheid van Olivier Schrauwen gaat telkens gepaard met een bijzonder gevoel voor humor. Een vergelijkbare corrigerende behandeling krijgt bijvoorbeeld het thema liefde en seksualiteit. Arsène begint een relatie met de vrouw van zijn neef, ondenkbaar in *Suske en Wiske*. In de jungle wordt een deel van de expeditie die onderweg is om de nieuwe stad te stichten, overvallen en verkracht door luipaardmannen. Arsènes neef Roger blijkt bovendien een homoseksuele relatie te hebben met een werknemer. Ook de karakterisering van de personages gaat dieper dan in de klassieke avonturenstrip. Arsène maakt zware emotionele crisissen door. Eén ervan wordt inventief weergegeven als een cirkel, want de man zit helemaal vast, hij draait kringetjes. Gek genoeg leert Arsène weinig of niets uit al zijn ervaringen en dat heeft hij dan weer gemeen met de klassieke stripheld uit het minder gecompliceerde avonturenverhaal.

Het boek toont hoe gangbare gesloten categorieën vaak zinloos zijn om recent Nederlandstalig stripwerk te benaderen. Het Nederlandstalige aspect staat ter discussie doordat de auteur voornamelijk in het Engels schrijft, *Arsène* ondergraaft internationale categorieën in het stripveld, want het boek lacht met de graphic novel, de categorie waarin het lijkt thuis te horen. Olivier Schrauwen baseert zich op verschillende tradities in het stripverhaal, van de undergroundstrip tot de Vlaamse dagbladstrip.

Arsène Schrauwen is een tegelijk experimenteel en humoristisch avonturenverhaal, maar bovenal een ode aan de verbeelding, die Schrauwen boven de realiteit verkiest. Zoals hij in een interview met *Knack Focus* aangaf: “Het echte leven is wat in je hoofd gebeurt terwijl je de afwas doet.”

LITERATUUR

- BENOÎT CRUCIFIX & GERT MEESTERS, “The Medium is the Message. Olivier Schrauwen’s *Arsène Schrauwen* beyond Expectations of Autobiography, Colonial History and the Graphic Novel”, *European Comic Art*, volume 9/2016, issue 1.
- GERT MEESTERS, ‘De internationalisering van de Vlaamse strip’, In: *Praagse Perspectieven* 6 (2010), pp. 113-130.
- GERT MEESTERS, ‘Verover de wereld, verzin je opa’, interview, in *Knack Focus* 25 februari 2015, pp. 18-21.